

Müller Rolf

AZ ÁLLAMVÉDELEM TESTKÖZELBEN

*Az erőszak helye és módszerei a politikai rendőrségen, 1945-1956**

1945. február 4-én a budapesti Oktogonon felakasztották a frissen megalakult politikai rendészet foglyait, Rotyis Pétert és Szívós Sándort, a népbíróság által 124 rendbeli gyilkosságban bűnösnek talált keretlegényeket. A nyilvános térben lefolytatott kivégzések a verdikt „népítéletként” való értelmezését szimbolizálták. Aztán 1956. október 31-én egy sarokkal arrébb a feldühödött tömeg valóban közvetlen, mindenféle bírói fórum nélküli ítéletet hozott, azzal, hogy az Aradi utcánál meglincselte Tóth Ferenc államvédelmi századost, testét pedig egy lámpavasra húzta fel. A két esemény között majd 12 év telt el, amely radikálisan megváltoztatta a társadalomban a politikai rendőrségről kialakult képet: a háborús bűnösök kézre kerítőjéből a rendszer leggyűlöltebb szereplőjévé vált. Az pedig nem is kérdés, hogy a harag legfőbb oka a széleskörűen alkalmazott erőszak volt.

A ma embere az ötvenes évek brutalitásáról leginkább a túlélők visszaemlékezéseiből szerezhet tudomást. E dolgozatban azonban arra keresem a választ, hogy kizárólag az államvédelem dokumentumaiból miként rekonstruálható az erőszak megtörténte és különböző módozatai. De még mielőtt belekezdenék a szervezet maga után hagyott narratív és vizuális nyomainak vizsgálatába, lássuk azokat a szempontokat, amelyek segítségével megkísérlem elhelyezni a magyar politikai rendőrséget a fentebbi jelenetekkel határolt korszak erőszak történetében.

A 20. századi diktatúrák természetrajzának egyik alapvetése, hogy a félelem és a rettegés leginkább a titkosrendőrségen keresztül vált a mindennapok részévé.¹ Mindez pedig abból eredt, hogy e szervezet képes volt a terror mint program megvalósításához szükséges eszközök, vagyis a különböző erőszaktípusok majd mindegyikét hatékonyan alkalmazni. Ilyen értelemben a politikai rendőrség összefüggésbe hozható a történeti antropológiából ismert személyes (közvetlen) erőszakkal, azaz a test és a lélek megnyomorításával, valamint az arra ösztönzőleg ható strukturális és intézményes formákkal, vagyis a társadalmi viszonyokból következő károsodásokkal, illetőleg a fizikai szankciókkal megerősített hivatali alávetettséggel.² Ugyanakkor a szervezettel kapcsolatban nem-

* Előadásként elhangzott Sümegen 2013. augusztus 23-án a Hajnal István Kör *A test a társadalomban* című konferenciáján. Az előadás és a tanulmány a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíjának támogatásával készült.

¹ A totalitárius elméletekben az egyik meghatározó rendszerkritérium a terrorisztikus rendőrségi ellenőrzés. Áttekintő jelleggel lásd RAINER M. János: *Felügyelet és mozgáster - a szovjet típusú rendszerekben. Bevezetés = A felügyelt (mozgás)ter. Tanulmányok a szovjet típusú rendszer hazai történetéből*, szerk. Rainer M. János, Akadémiai, Budapest, 2011, 9-24.

² Az erőszak típusokról lásd Ö. KOVÁCS József: *Az erőszak történelmi tapasztalatai a politikai diktatúrában = Megtorlások évszázada. Politikai terror és erőszak a huszadik századi Magyarországon*, szerk. Szederjesi Cecilia, Nógrád Megyei Levéltár - 1956-os Intézet, Salgótarján-Budapest, 2008, 331-351; GYÁNI Gábor: *A látható és láthatatlan erőszak = Uő.: Az elveszített múlt. A tapasztalat mint emlékezet és történelem*, Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2010, 279-293.

csak a kínzásról, a fájdalomkozásról beszélhetünk, hanem az erőszak demonstratív ak-tusairól is, a nyelvi és/vagy vizuális térben ható, ezáltal pedig a gondolkodáson nyomot hagyó jelenségekről, amelyek leginkább az államvédelemmel összeforrt és toposzá vált kifejezésekben érhetők tetten. Továbbá a szervezet létének nyilvános bizonyítékain túl nem hagyhatjuk figyelmen kívül az erőszak rejtett formáit: a felügyelet fogalmkörébe tartozó lehallgatást és megfigyelést.

Az erőszak-történetek államvédelmi forrásai

A magyar politikai rendőrség által alkalmazott erőszak bemutatásakor a következő for-ráscsoportokra támaszkodunk:

1. Vizsgálati iratok között található *kihallgatási tervek*, amelyekben az államvédelmi tiszt a tisztázandó kérdések mellett előre rögzítette az őrizetessel szembeni bánásmódját, az információ megszerzéséhez szükséges taktikát (a beszéd hangneme, kedvezmények, fenyegetések, fenytések), időnként a kihallgatás várható idejét. A lezajlott riportok hosszúságát a *vizsgálati napló*ba vezették be, amelyben a kihallgatott magatartásának függ-vényében megítélt fenytéseket vagy engedményeket is feljegyezték. A *kihallgatási jegyző-könyvek*be beírhatták a kezdési és zárási időpontot, és a narráció káté alapú rögzítéséből néha (kérdések többszöri újraismétlése, válaszok sorozatos nem elfogadása) a sokszor órákig elnyúló faggatások légkörére is következtethetünk. Miképpen képet alkothatunk a vallatóhelyiség falai között történetekről a cellájába visszakísért gyanúsított saját elbeszé-léséből, amit az államvédelmi szervek által foglalkoztatott szobatársának mondott el, aki azt *fogdaügynöki jelentésében* továbbította megbízói felé. A besúgók irományaikban számot adtak a lelki és fizikai megpróbáltatások következményeiről (fogdai hangulat, egészségi állapot), sőt a kihallgatások után elszenvedett büntetéseknek az őrszemélyzetet instruáló *szolgálati jegyek*en is nyoma maradhatott.³

2. Az államvédelem kezelésében állt büntetés-végrehajtási intézményekben a *tábor-parancsnokok* és a *börtönvezetők napi jelentéseket* állítottak össze. A tájékoztatók tartalmazták a létszámadatokat, az elítéltek általános hangulatának rövid leírását, és - bár ez nem volt általános - a megfenyített rabok nevét, a büntetés kiszabásának okát és végrehajtásának módját.⁴

3. A politikai rendőrség szervezetszerű működéséhez kapcsolódó dokumentumok-ban elvéve ugyan, de fellelhetők az erőszak nyomai. Ide sorolhatjuk a *vezetői értekezletekről készített jegyzőkönyveket* és hivatásos állomány egyes tagjaira kiszabott *fegyelmi parancsokat*.⁵

³ A politikai rendőrség iratanyagának legnagyobb részét a vizsgálati dossziék teszik ki (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára [a továbbiakban: ÁBTL] 3.1.9.), ezek szinte bármelyikében található a fentebbi dokumentumokra példát. Az ilyen típusú iratokra támaszkodó legfrissebb forráskötet: *Kibányá-szott „lignitbűnök”. A Rákosi-korszak egy bányamérnökperének anatómiája*, szerk. Cserényi-Zsitnyányi Ildikó, Állam-biztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára - L'Harmattan, Budapest, 2013.

⁴ Az információk anyagokat lásd ÁBTL 2.1. XII.

⁵ Az 1945 és 1956 közötti politikai rendőrség fennmaradt vezetői értekezletinek jegyzőkönyveit lásd ÁBTL 1.1., ÁBTL 1.4., ÁBTL 2.1. XI/1., PIL 274. f. II. cs. 12. ó. e. A parancsokat: ÁBTL 4.2.

4. A láthatatlan erőszak kútfői közé sorolhatjuk az *ügynökjelentéseket*, a *lehallgatási jegyzőkönyveket* és a *megfigyelési felvételeket*, illetve a titkos adatgyűjtés ezen formáihoz kapcsolódó egyéb dokumentumokat (operatív tervek, utasítások stb.).⁶

5. Az erőszakos cselekményekre vonatkozó legbővebb forrásanyagot az államvédelmi tisztekkel összefonódó „*törvényteleniségekkel*” kapcsolatos vizsgálatok nyújtják. Elsőként a politikai rendőrség 1953 elején lefogott vezetőinek, Péter Gábor és társainak ügyére kell utalnunk, akik közül többeket halált okozó súlyos testi sértésben is bűnösnek találtak.⁷ Ezt követték az 1954-ben megkezdődött perújrafelvételek, amelyek a „munkásmozgalmi személyek” elleni eljárásokra, egészen pontosan Rajk László, Sólyom László, Kádár János és a szociáldemokraták köré felépített koncepciók perekre irányultak.⁸ Az év végére a Legfőbb Ügyészség, 1955 elejére pedig a belügyminisztérium is elkészítette jelentését Nagy Imre számára,⁹ azonban miként a rehabilitáció, úgy a számonkérés is dőcögösen haladt. 1956 nyarán a Magyar Dolgozók Pártja Politikai Bizottságának asztalára került Czinege Lajos és Fekete Károly jelentése az államvédelmi tisztek törvénytelenéseiről,¹⁰ illetve elkészült a Központi Vezetőség által kiküldött ötfős bizottság Farkas Mihály szerepének kivizsgálásával.¹¹ Hónapokkal később, október 5-én vettek őrizetbe öt államvédelmi tiszteket Farkas Vladimírral az élen, akit egy héttel később apja, a volt honvédelmi miniszter és rendvédelmi pártfelelős követett. Az ügyekben lefolytatott kihallgatások során a gyanúsítottak és a tanúként beidéztettek az államvédelemnél alkalmazott módszerekről igen részletesen beszámoltak, a felelősségre vonásokra pedig a forradalom után, 1957 tavaszán került sor.¹² Az államvédelmi szervek erőszakos cselekedetei még egyszer, 1962-

⁶ A titkos eszközökkel és a hálózaton szerzett információkkal számos irattípusban találkozhatunk, de a legnagyobb mennyiségben az operatív dossziékban (ÁBTL 3.1.5.), az ügynöki munkadossziékban (ÁBTL 3.1.2.) és a különböző tájékoztatókban (ÁBTL 2.7.1., 2.7.3.) fordulnak elő.

⁷ A vonatkozó dossziékat lásd ÁBTL 2.1. VI. Az 1953. december 24-én meghozott elsőfokú, az 1954. január 15-i másodfokú és a perújítási tárgyalást követően, 1957. július 15-én kihirdetett ítéletet közli *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez 3. Kúriai teljes ülések, államvédelmi felülvizsgálatok, „párt”-ítéletek, törvényességi óvások, tárgyalási jegyzőkönyvek*, szerk. Horváth Ibolya – Solt Pál – Szabó Győző – Zanathy János – Zinner Tibor, Közgazdasági és Jogi, Budapest, 1994, 346–35, 402–411, 590–635. Az ügyről bővebben lásd MÜLLER ROLF: *Neve azonos „a legdurvább önkénytelenséggel és brutalitással”*. Péter Gábor bukása, Magyar Napló 2002/10., 17–20.

⁸ A vonatkozó dossziékat lásd ÁBTL 2.1. I., 2.1. II., 2.1. III., 2.1. VIII.

⁹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár [a továbbiakban: MNL OL] M-KS 276. f. 62. cs. 198. ó. e. Czákó Kálmán legfőbb ügyész feljegyzései az államvédelmi vizsgálatok törvénytelenégeiről, dátum nélkül. Uo.: Feljegyzés Nagy Imre részére, 1954. november 6. (közli *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez 1. Kúriai teljes ülések, AVH-s kihallgatások, „párt”-ítéletek, rehabilitációk, az '56-os megtorlás iratai*, szerk. Horváth Ibolya – Solt Pál – Szabó Győző – Zanathy János – Zinner Tibor, Közgazdasági és Jogi, Budapest, 1992, 504–514). MNL OL M-KS 276. f. 74. cs. 35. ó. e. Jelentés Kádár János elvtárs, Rajk László, Sólyom László és társai ügyének korábbi vizsgálatában részt vett államvédelmi tisztekről, 1955. február 8. Uo.: Piros László kísérőlevele Nagy Imrének, 1955. február 9.

¹⁰ MNL OL M-KS 276. f. 53. cs. 298. ó. e. Jelentés a nagyobb politikai ügyek vizsgálatában részt vett államvédelmi tisztek tevékenységéről, 1956. július 7.

¹¹ MNL OL M-KS 276. f. 52. cs. 35. ó. e. Az MDP Központi Vezetősége által 1956. március 13-án Farkas Mihály ügyének megvizsgálására kiküldött bizottság (Apró Antal, Házi Árpád, Kovács István, Molnár Erik és Nógrádi Sándor elvtársak) jelentése a Központi Vezetőségnek, 1956. július 19.

¹² Farkas Vladimír és társai, illetve Farkas Mihály ügyéhez: ÁBTL 3.1.9. V-150023., 3.1.9. V-150019., V-150019/1-5. Farkas Mihály 1957. április 19-i másodfokú ítéletét közli *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez 3.*, 812–834.

ben kerültek terítékre, amikor végleg lezárták a baloldaliak ellen indított négy nagy per felülvizsgálatát, és érintettségük okán a belügyi állományból többeket elbocsátottak.¹³ Persze ez utóbbiak köre nem fedte le mindazokat, akik az 1956 előtti politikai rendőrség berkeiben jó eséllyel vettek részt a törvénysértésekben, és az ügyeket tekintve a vizsgálati spektrum sem lett szélesebb az ötvenes évek közepén meghatározottnál.

6. Végül az erőszak dokumentumai közé sorolhatjuk a szervezet önreprezentációjának nyelvi és vizuális örökségét, amelyek hatottak/hatnak a közbeszédre, toposzok, jelképek formájában vannak jelen az emlékezetben.

A demonstratív erőszak: megfélemlítés és önreprezentáció

A politikai rendőrség erőszakos fellépései már 1945-ben megkezdődtek, sőt az év közepére olyannyira elszaporodtak, hogy az atrocitások a koalíciós pártok egyeztető értekezletein, majd a parlamentben is terítékre kerültek. Többen szóvá tették a szervezet egyoldalú pártpolitikai tevékenységét, ami alatt nemcsak a személyi állományban tapasztalható kommunista túlsúlyt értették, hanem azt is, hogy az akciók célpontjai rendre a legnagyobb tömegtámogatottsággal rendelkező FKGP tagjai közül kerültek ki. 1946 nyarán például az Egri Barázda kisgazda lap teljes szerkesztőségét, rokonaikkal, ismerőseikkel együtt a város politikai rendészeti osztálya letartóztatta és internálta.¹⁴ A tíz személy kálváriáját, illetve más elszigeteltebb, a helyi közösségek felé figyelmeztetésül szánt eseteket nemsokára egy, már a szélesebb nyilvánosság számára is üzenetként értelmezhető erődemonstráció követte. 1948. június 3-án Pócsperiben, a katolikus iskola államosítása elleni tüntetésen egy rendőr véletlenül agyonlőtte magát. A történeteket természetesen nem balesetként kezelték, a falut megszállták a karhatalmi egységek, lényegében végigverték a felnőtt lakosságot; a brutalitásba hárman belehaltak, többen maradandó lelki-testi sérüléseket szereztek. Az erőszaktevők képe így rögzült egy emlékezőnél: „Akkor a rendőröknek úgy nézett ki, ilyen szürke ruhájuk volt, és kérem szépen hát nem tudom, láttak-e már ilyen angol katonáknak sisakot? Ilyen széles izé... karimája van, és így féloldalt volt nekijök. Úgy jöttek. És akkor a nép meg kiszaladt, hogy jönnek az angolok. Na. Ezt a hülyeséget mondták.”¹⁵ Mások az Államvédelmi Osztály (ÁVO) telefonon ria-

¹³ ÁBTL 2.1. IX/1/2. Jelentés az MSZMP KB által kiküldött bizottság munkájáról, 1962. augusztus 17. ÁBTL IX/2. Összefoglaló a koncepciós ügyekről, 1962. február 23. Az elbocsátásokról TABAJDI Gábor – UNGVÁRY Krisztián: *Elhallgatott múlt. A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon 1956-1990*, 1956-os Intézet – Corvina, Budapest, 2008, 63–66.

¹⁴ KRAHULCSÁN Zsolt – MÜLLER Rolf: *A magyar politikai rendőrség, 1944. december – 1946. október = Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből 1. A politikai rendészeti osztályok 1945–1946*, szerk. Krahulcsán Zsolt – Müller Rolf, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan, Budapest, 2009, 56–58. Lásd Miskolczi István Rajk Lászlóhoz intézett interpellációját az egri politikai rendőrségről, 1946. augusztus 23.: *Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből 1.*, 339.

¹⁵ EMBER Judit: *Pócsperit*, Amicus, Budapest, 1989, 114. Az 1947-ben rendszeresített, rövid életű – francia minta alapján készített – posztósisakot, karhatalmi szolgálat esetében azzal megegyező méretű acélsisakot viselő rendőri egységekről van szó. Lásd: A belügyminiszter 195.000/1947. IV/1. b. B. M. számú rendelete az államrendőrség részére egyenruházati és felszerelési szabályzat kiadása tárgyában, 1947. július 5.:

doztatott alakulatairól vagy Nyírbátorból, Nyíregyházáról, Debrecenből és Budapestről érkező rendőriskolásokról, katonaságról beszéltek.¹⁶ Hogy a települést előzőnlők között ott voltak-e az ÁVO beosztottai, máig kérdéses. A szervezet vezetője, Péter Gábor június 25-én elhatárolódott a „provokatív jellegű” akciótól, azt Rajk László és a rendőri karhatalom nyakába varrta.¹⁷ Évekkel később a vádlottak padján azonban már nem vetette el annak a lehetőségét, hogy a parancsnoksága alá tartozó egységek érintettek voltak a verésekben.¹⁸

Ha részt is vettek az akcióban az ÁVO tagjai, nagyon valószínű, hogy a bántalmazásokat elszenvedők vagy a szemtanúk egyszerűen fel sem ismerték volna őket. A politikai rendőrség állományába tartozók ugyanis semmiféle megkülönböztető jelzést nem viseltek, szolgálatukat a rendőrség más egységeivel azonos, galambszürke uniformisban látták el. Ez a hasonlóság a következő évben már igencsak zavarta az új belügyminisztert, Kádár Jánost, és bevezette a tárcájához tartozó, hatósági rangra emelkedett szervezet egyedi viseletét.¹⁹ Nem elhanyagolandó, hogy épp a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága (BM ÁVH) nyilvános „szereplései” miatt, amelyekkel szemben Péter Gábornak ekkorra már egyáltalán nem voltak „skrupulusai”. Olvassunk bele a minisztériumban 1949. március 7-én összeült politikai kollégium jegyzőkönyvébe: „Beszámolt Péter elvtárs arról, hogy Kádár elvtárs javaslata szerint felállítottuk azt a gyorsan mozgó különleges csoportot, amely ilyen esetekben kiszállásokat végez. Itt döntő a fontosságú a gyorsaság, mert a kiszállásnak akkor kell megtörténnie, amikor az esemény még friss és a kulák még győzelmi érzésben van. A kuláknak látnia kell, hogy bár ő győzelmet érez, a hatóság már ott van és megtorlást alkalmaz. [...] Felszólalásában Péter elvtárs felvetette azt a gondolatot, hogy a különleges csoport kiszállásait szürke rendőri egyenruhában hajtsa végre. Kádár elvtárs válaszában először erre tért ki és két érvel magyarázta meg, miért helyesebb, ha új egyenruhában végezzük a kiszállásokat. Az új egyenruha egyik jelentősége éppen abban van, hogy a fejlődés irányát dokumentálja. Jobb a kulákokat az új egyenruhában megverni, mert ez a magyarázásnak nem rossz módja. [...] El kell érni, hogy a kulák reszkessen, a szegény örüljön, ha meglátja az új egyenruhát. A másik érv az volt, hogy a mi hatalmunk igazságos és ezért nincs szükségünk arra, hogy ezt a fellépésünket

R-9. egyenruházati és felszerelési szabályzat a rendőrség részére, mindkettő Rendőrségi Közlöny 1947. július 10. Vö. SÁGI Zoltán: *A rendőrség egyenruházata a II. világháború befejezésétől a rendszerváltásig*, Rendvédelem-történeti Füzetek 17. (2008), 65–73.

¹⁶ EMBER: I. m., 29, 125.

¹⁷ MNL OL M-KS 276. f. 67. cs. 124. ó. e. Péter Gábor feljegyzése az Államvédelmi Osztályon kialakult helyzetről, 1948. június 25.

¹⁸ ÁBTL 2.1. VI/1-b Targyalási jegyzőkönyv, 1957. május 28.

¹⁹ A belügyminiszter 700.520/1949. ÁVH. B. M. számú rendelete a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága állományába tartozók külön egyenruházati és felszerelési tárgyainak rendszeresítése tárgyában, 1949. február 28., Rendőrségi Közlöny 1949. március 15., 260. Lásd még: *Új egyenruhát kapott az Államvédelmi Hatóság*, Magyar Rendőr 1949. március 1., oldalszám nélkül. A tábori zöld uniformis mellett a BM ÁVH saját jelvényt is kapott: két növényág között nemzetiszínű címerpajzs, alatta keresztben puská és kard. A fegyvernemi jelzés bevezetéséről ez idáig dokumentumot nem sikerült fellelni, de a korabeli fényképeken látható, illetve nagy mennyiségben őrzi a Hadtörténeti Intézet és Múzeum egyenruha- és felszerelésgyűjteménye. Külön köszönet a gyűjtemény vezetőjének, Baczoni Tamásnak az azonosításban nyújtott együttműködéséért.

ilyen értelemben konspiráljuk. A lapok nem fognak írni róla, de azt mi nem bánjuk, ha az emberek beszélnek.”²⁰ Kádár tehát fontosnak tartotta, hogy a hatóság látványosan elkülönüljön a többi erőszakszervezettől, és ennek nemcsak a falusi lakosság megfélemlítését szolgáló „kulákverések”, hanem az erődemonstráció békésebb megnyilvánulásakor is nagy jelentőséget tulajdonított. A május 1-jére való készülődés közepette ukáza adta, hogy az ÁVH díszegysége az új tábori zöld egyenruhájában a rendőrség közé ékelődve vonuljon, hogy látszódjék: az öltözet színe ellenére nem a honvédséghez tartozik.²¹

Az önreprezentáció ezen eszköze mégsem vésődött be a köztudatba, mert a viselet nagyon hamar újabb átalakuláson ment keresztül. Ennek egyik első szembetűnő jeleként a belügyminisztérium alól kibújt önálló Államvédelmi Hatóság (ÁVH) 1950 februárjától az új váll-lapokat, gallérhajtókákat és sapkaszalagokat kapott, határőrei zöld, karhatalmistái kék színben.²² Innen származnak közkeletű elnevezéseik, a „zöld ávós” és a „kék ávós”. Péter Gábor szervezete az ország harmadik fegyveres testületévé nőtte ki magát, az ötvenes évek elején 35 ezer fős csúcslétszámával ha nem is közelítette meg a harmadik világháborúra trenírozott 200 ezres katonaságot, jócskán meghaladta egykori anyaszervezetét, a 22 ezer személyt szolgálatban tartó rendőrséget. A szuronyt szegezve masirozó ÁVH-alakulatok az ünnepi seregszemlék hangsúlyos látványelemeivé váltak, a róluk készült fekete-fehér felvételek megjelentek a korabeli sajtóban, és a mai napig szinte kötelező illusztrációi mindazon könyveknek, publicisztikáknak, kiállításoknak és dokumentumfilmeknek, amelyek az államvédelem hatalmát kívánják direkt, vizuális támasztékokkal ellátni. A leggyakrabban a Magyar Vagon- és Gépgyárban 1949. április 25-én történt csapatzászló átadás (a tribün háttérében ott virít az egyértelműsítő erőszak-narratíva: „Az Államvédelmi Hatóság a munkásosztály ökle”), illetve az ÁVH-díszszázad 1950. április 4-i felvonulásának vizuális reprezentációjával találkozhatunk.²³

A politikai rendőrség nyilvános tevékenysége a közbeszédben más toposzokat is rögzített. Ilyen volt, ha valakiért eljött a „fekete autó”, vagy bevitték az „Andrássy út 60.-ba”. Az első a letartóztatások gyakori kellékét, a második az erőszak állandó helyszínét jelentette. Ugyanakkor a fekete autót nem tekinthetjük tudatos önreprezentációs eszköznek. Egyszerűen azért, mert 1950-re mind a kék taxik, mind a változatosságot jelentő magánautók lényegében kikoptak a magyar utakról, s nem futott azokon más, mint szürke és fekete állami autók²⁴ (közöttük pár lefüggönyözött, amelyet kényszerű utasa és az utókor „feketebbnek” látott). A kihallgatásoknak és pincefogdáknak teret biztosító épület már jóval tudatosabb választás eredménye. Erről tájékoztatta bajtársait Péter Gábor 1947. április 11-én: „Nem véletlen az sem, hogy az Andrássy út 60. épületét foglaltuk le a politikai rendőrség számára. Mi, akik itt élünk, tudjuk, hogy az 1944-es események elsősorban az Andrássy út 60-ból indultak ki, s innen indult ki mindaz, ami 1944. október 15. után történt. Az volt a véleményünk, hogy a bűnösök nyerjék el bűn-

²⁰ ÁBTL 2.1. XI/8. Jelentés a Politikai Kollégiumról, 1949. március 7.

²¹ ÁBTL 2.1. XI/8. Jelentés a Politikai Kollégiumról, 1949. február 14.

²² ÁBTL 1.4. 49/1950. számú napiparancs, 1950. február 28.

²³ Mindkét képanyagot a Magyar Nemzeti Múzeum Fényképtára őrzi.

²⁴ MAJTÉNYI György: *Életstílus és szubkultúra. Az autózás története (1920-1960)*, Korall 2000/1., 112-114.

tetésüket abban az épületben, ahonnan elindultak. Ezt Szálasinak is megmondtam Salzburgban. Másik oka az Andrássy út 60. kiválasztásának az volt, hogy nem volt a városban villamos, nem volt telefon, szükséges volt tehát, hogy a politikai rendőrség épülete a város középpontjában legyen.”²⁵ A székház kiválasztásánál tehát praktikus és szimbolikus szempontok is érvényesültek. Utóbbi már jelezte azt az „arculatépítési” törekvést, amelynek üzenete „büntetés” volt, és amelynek egyik „sikere”, hogy az emlékezetben a hely teljes mértékben összeforrt a politikai rendőrséggel. Nemcsak a Rákosi-korszak, de azt követő Kádári-diktatúra terrorjával is, annak ellenére, hogy a szervezet valójában csak hat évet (1945-1950) töltött el az épületben, amelynek nagyobb része nem a „leg-sötétebb ötvenes évekre” esett.²⁶

Közvetlen erőszak: igazolás és büntetés

A politikai rendőrségen eleinte nem voltak elkülönített vizsgálati részlegek, csak 1946 októbere után az ÁVO-n lett önálló felelőse a nyílt nyomozásoknak. Ezt követően osztály vagy főosztály szintű szervezeti egységben dolgoztak a kihallgató tisztek, illetve a fogalmazók.²⁷ Munkájukat (valamint az őrizetbevételeket) - jelenlegi tudásunk szerint - Péter Gábor először 1950. szeptember 14-én szabályozta. Azonban fontos megjegyeznünk, hogy akár ezt a (közgyűjteményekben egyelőre nem található) parancsot,²⁸ vagy az 1953 nyara után megsokasodó, az állománytól a „törvényesség betartását” követelő belügyi normákat,²⁹ valamint az eddig ismert első részletesebb, a kihallgatások lefolytatására vonatkozó 1954-es „iránymutatást”³⁰ óriási hiba lenne „az erőszakmentességre törekvő politikai rendőrség” megfellebbezhetetlen bizonyítékaiként kezelnünk. Hiszen önmagukban ezek tévútra vezetnek, érdemesebb tehát minden esetben más kútfőket

²⁵ ÁBTL 2.1. XI/1. Jegyzőkönyv az operatív csoportvezetők értekezletéről, 1947. április 11-12.

²⁶ Az Andrássy út 60.-ról és a politikai rendőrséghez kötődő egyéb helyszíneikről bővebben lásd MÜLLER ROLF: *Politikai rendőrség a Rákosi-korszakban*, Jaffa, Budapest, 2012, 223-235.

²⁷ Az 1956 előtti vizsgálati szervekről PAPP István: *A Politikai Nyomozó Főosztály Vizsgálati Osztályának szervezettörténete (1956-1962)*, Betekintő 2010/1., www.betekinto.hu/2010_1_papp. Az ÁVO esetében részletesebben MÜLLER ROLF: *A Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályának szervezettörténete (1946. október - 1948. szeptember)*, Betekintő 2013/3., www.betekinto.hu/2013_3_muller.

²⁸ Két ÁVH-határőr fenyítéséről rendelkezik az Államvédelmi Hatóság vezetőjének 027. számú parancsa 1950. november 8-án (lásd ÁBTL 4.2.). Bevezetőjében utalás történik az 1950. szeptember 14-én kiadott 010. számú parancsra, amelyben Péter Gábor „szabályozta az őrizetbe vétel és kihallgatási eljárások végrehajtását”, azonban ez a dokumentum az ÁBTL és a MNL OL őrzésében sem található.

²⁹ A fenyítési ügyekről lásd BORECZKY Beatrix: *Fegyelmi ügyek az Államvédelmi Hatóságnál = Trezor 2. A Történeti Hivatal évkönyve 2000-2001*, szerk. Gyarmati György, Történeti Hivatal, Budapest, 2002, 215-232.

³⁰ ÁBTL 1.5. 10-1583/1954 A Magyar Népköztársaság belügyminiszter-helyettesének 8. számú parancsa, 1954. december 4. (Irányelvek a vizsgálat törvényes lefolytatásához). Köszönet Simon Istvánnak, hogy a forrásra felhívta a figyelmemet. A következő ideiglenes tananyagot és részletesebb módszertani eligazítást a forradalmat követően, egészen pontosan (és nem véletlenül) a nagy '56-os perek lezárulása után adták ki: ÁBTL 4.1. A-3059. (A letartóztatott kihallgatása. Ideiglenes tananyag, Budapest, BM Tanulmányi és Módszertani Osztály, 1958.); ÁBTL 4.2. 10-21/9/1960. A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 009. számú parancsa, 1960. június 22. (Szabályzat a BM Politikai Nyomozó Főosztály vizsgálati szervei számára.)

segítségül hívnunk, amelyek fényében a fegyelmi intézkedések sokkal inkább tiltásuk tárgyának gyakorlatát igazolják, mintsem azt tagadják. Az erőszak más dokumentumait is figyelembe véve a kihallgató helyiségek vallatóinak eszköztárába az alábbiak tartoztak:

Rábeszélés: kedvezmények ígéretes (kisebb büntetéssel, vagy azzal való hitegetés, hogy halálos ítélet politikai okból szükséges, de nem lesz végrehajtva); pártérdekre hivatkozás.

Megfélemlítés: goromba, durva hangnem alkalmazása; hozzátartozókkal való fenyegetés (szülők, feleség behozatala, gyermek elvétele); kínzással való fenyegetés; likvidálással való fenyegetés.

Megalázás: meztelenre vetkőztetés; vécéből itatás.

Kifárasztás: éjszakai vagy hosszú órákig tartó kihallgatások; állva vagy térdelve kihallgatás; falhoz állítás órákon keresztül; ismétlődően önvallomás-íratás (életrajz, mások jellemzése); emberi szükségletektől (alvás, vécé) való megvonás, a szervezet bioritmusának felborítása; éheztetés; vasalás (bilincsben tartás).

Fizikai fájdalomkózos: lámpával hosszú ideig elvakítás; talpalás; herék verése, szurkálása; égő cigaretta elnyomása a testen; sótetetés; vízcsepegtetés a fejre.

A lajstrom összeállításakor a politikai rendőrség törvénytelenégeire vonatkozó, 1953 utáni vizsgálatokra hagyatkoztunk. Az erőszakmódozatok e gazdag narratív tárházába való betekintésünkön azonban óvatosságra int, hogy olvasmányaink jórészt ugyan az enyhülés időszakának termékei, esetükben mégsem hagyhatjuk figyelmen kívül a születés speciális körülményeit, a mögöttes politikai érdekeket (a bűnök áthárítása), vagy, mint bármely ugyanilyen szituációban született írott forrás elemzésekor, a vallomástevők közlendőit meghatározó, kihallgatott szerepből fakadó kiszolgáltatottságot. Biztosan lehetünk abban, hogy a lefogott államvédelmi tisztek nem minden kényszerítőeszközzel adtak számot, de ami szavaikból kiszűrhető, hogy a listába vett erőszakformák nem szolgálták „menetrendként”, azaz nem volt törvényszerű, hogy a kihallgató a gyengébbtől a durvább felé haladjon. Esetenként választotta ki a legmegfelelőbb eszközt a cél, a beismert vallomás aláíratásához. A bizonyítást, adott esetben a koncepció igazolását saját maga belátása szerint vagy a nyomozószervektől kapott szempontok alapján végezte, valamint - főleg a fontosabb ügyek esetében - a felsőbb vezetőitől kapott instrukcióknak megfelelően járt el, akik sokszor személyesen voltak jelen, vagy lehallgatószobából követték az eseményeket. Főként a monstre ügyek „feltérképezéséhez” a nyomozó apparátusból is átirányítottak operatív tiszteket, és belőlük szervezték az ügynevezett verőcsoportokat. A szovjet „testmechanikusok”³¹ magyar megfelelőit jórészt a „lefigyelőkől”, vagyis a testtel már más módon kapcsoltságba került, személykövetésekben jártas állományból szervezték. Ugyanakkor sok esetben az áldozatok vesszőfutása a kihallgatási tortúra után sem ért véget, mivel a fogdáknak a „doppingolt” őrszemélyzet kegyetlenkedése várta őket.³²

³¹ A fogalmat Kun Miklós szerint a szovjet politikai rendőrség apparátusa alkalmazta a kínzókamrák verőlegényeire: KUN Miklós: *Strukturális változások a Lubjankán = Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről*, szerk. Gyarmati György, Történeti Hivatal, Budapest, 2000, 31.

³² Az államvédelmi tisztek tevékenységét érintő 1953 utáni vizsgálatokhoz Péter Gábor és társai ügy dossziéi közül: ÁBTL 2.1. VI/1-1-d; Farkas Vladimir és társai, illetve Farkas Mihály ügyéhez: ÁBTL 3.1.9. V-150023., V-150019., V-150019/1-5.; MNL OL M-KS 276. f. 52. cs. 35. ó. e. Az MDP Központi

A vizsgálati szakaszban a test és a lélek meggyötrésére alkalmazott fizikai és pszichikai erőszak módozatai tehát széles skálán mozogtak, és beosztástól függetlenül abban a politikai rendőrség számos tagja érintett lehetett. Közülük az 1953 utáni felelősségrevonások során 21 személyt vádoltak meg súlyos testi sértés büntetével és/vagy azonosítottak a verőcsoport tagjaként. A társaság részletesebb bemutatására, vallomásaik, magyarázataik, motivációik elemzésére most nincs mód, egyedül az iskolázottságra hívom fel a figyelmet, amely a kutatás jelen állása szerint 12 fő esetében ismert. Péter Gábor négy elemi iskoláját nem számítva mindenki négy polgári vagy középfokú (gimnázium, szakiskola) végzettséggel rendelkezett. Ha az adatokból messzemenő következtetéseket nem is vonhatunk le, azt azonban kijelenthetjük: a közbeszédben (és időnként szakmai körökben) hangoztatott magyarázat, ami az alacsony értelmi színvonal és az erőszakosság között oksági kapcsolatot feltételez, általános érvényű indoklásként nem állja meg a helyét.³³

Ugyancsak elgondolkodtató az a nézet, hogy az 1950 és 1953 között ÁVH kezelésben lévő börtönökben az erőszak alkalmazását tekintve valamelyest jobb volt a helyzet, mint az adott időszakban ugyancsak a hatóság alá tartozó és a külvilágtól teljesen elzárt internálótáborokban.³⁴ Fenntartva annak lehetőségét, hogy a szóban forgó intézmények parancsnokai napi jelentéseikben nem adtak mindenkor, minden büntetési esetről számot, az alábbi adatsorok mégis jelzésértékűek lehetnek:

Állambiztonsági Büntetőintézet (Kozma utca), 1952. január

Őrizetesek létszáma: 990-1004 fő

Fenyítések 21 alkalommal: 8 esetben kurtavas (két óra, napi három óra, kétnaponta hat óra tíz napig, minden páros napon két óra egy hónap hosz-

Vezetősége által 1956. március 13-án Farkas Mihály ügyének megvizsgálására kiküldött bizottság (Apró Antal, Házi Árpád, Kovács István, Molnár Erik és Nögrádi Sándor elvtársak) jelentése a Központi Vezetőségnek, 1956. július 19. Továbbá MNL OL M-KS 276. f. 62. cs. 198. ó. e. Czákó Kálmán legfőbb ügyész feljegyzései az államvédelmi vizsgálatok törvénytelenégeiről, dátum nélkül. Uo.: Feljegyzés Nagy Imre részére, 1954. november 6. (közli *Íratok az igazságszolgáltatás történetéhez* 1., 504–514); MNL OL M-KS 276. f. 74. cs. 35. ó. e. Jelentés Kádár János elvtárs, Rajk László, Sólyom László és társai ügyének korábbi vizsgálatában részt vett államvédelmi tisztekről, 1955. február 8.; Uo. Piros László kísérőlevele Nagy Imrének, 1955. február 9.; MNL OL M-KS 276. f. 53. cs. 298. ó. e. Jelentés a nagyobb politikai ügyek vizsgálatában részt vett államvédelmi tisztek tevékenységéről, 1956. július 7. Lásd még ÁBTL 2.1. IX/1/2. ÁBTL IX/2. Egy vizsgálat folyamatát bemutató legfrissebb forráskötet: *Kibányászott „lignitbűnök”*.

³³ A „kínzók” alacsony iskolázottságára utal ARGEJÓ Éva: *A hatalomnak alávetett test. Állambiztonsági játék a testtel (1945–1956)*, Korall 2007/27., 188. A politikai rendőrségen valóban komoly problémát jelentett az állomány tanulatlansága, amely igen gyakran az analfabetizmus határát súrolta (lásd KRAHULCSÁN–MÜLLER: *I. m.*, 49–50; MÜLLER: *Politikai rendőrség a Rákosi-korszakban*, 202–212). Közülük bizonyosan többektől nem állt messze a kegyetlenkedés, és zokszó nélkül elvégezték a „piszkos munkát”, ám az, hogy a sanyargatásokat kizárólag tanulatlan verőlegények hajtották végre, sokkal inkább egy általánosan elfogadott nézet kritika nélküli alkalmazásának, mintsem kutatási eredménynek tűnik.

³⁴ Az internálótáborok kontroll nélküli világával szemben a börtönöket „zárt nyilvánosság” területének tartja, amit a kegyetlenkedésre hajlamos őrök esetében visszatartó erőként értelmez: ARGEJÓ: *I. m.*, 187. Az ÁVH kezelésében lévő büntetés-végrehajtási intézményekről lásd BANK Barbara: *Internálási rendszer Magyarországon 1945 és 1953 között, különös tekintettel a rekesi internálótáborra*, PhD-disszertáció, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Piliscsaba, 2013.

szan, továbbá két esetben minden másnap rövid koszttal, egy esetben három hónapos magánzárkával és rövid koszttal)

11 esetben 36 órás sötétzárka és 50%-os koszt elvonás

1 esetben minden kedvezmény 3 hónapos elvonása

1 esetben munkahelyről leváltás és zárka

Elhalálozás 2 esetben: 1 kórházba szállítást követően
1 kivégzés

Kistarcsai Internáló Tábor, 1952. július-december

Internáltak száma: 1370-1424

Fenyítés 26 alkalommal: 15 esetben kurtavas (egy-három óra hosszan)

8 esetben sötétzárka (négy óra - két nap hosszan, egy esetben kurtavassal)

1 esetben két hét magánzárka

1 esetben kényszerzubbony és fogda

1 esetben tíznapos fogda

Elhalálozás 14 esetben: 9 tüdőtuberkolózis

1 végelgyengülés

1 szívgyengeség

1 agyvérzés

1 tüdőgyulladás

1 ismeretlen

A Kozma utcában egy hónap alatt közel annyi fenyítési esetről tettek jelentést, mint Kistarcsán fél év alatt, és azokat jóval hosszabban, nem egy esetben más büntetésekkel kombinálva alkalmazták. A börtönparancsnok későbbi jelentéseiben már nem tért ki a fenyítési tételekre, de az intézethez tartozó kislemez udvarán augusztusig még további 22 kivégzést hajtottak végre. Az internálótáborban ugyanakkor a halálozásokért nem annyira a közvetlen, mint inkább a strukturális erőszak tehető felelőssé, hiszen a sanyarú körülményekből következő TBC nagy számban szedte áldozatait.³⁵

Rejtett erőszak: lehallgatás és megfigyelés

Miként a vizsgálati munkát, úgy a titkos eszközök és módszerek alkalmazását is csak a háborút követő második évben fogták össze szervezeti szempontból. Az ÁVO IX. osztályának felállítása persze nem jelentette azt, hogy bizonyos technikákat korábban ne alkalmaztak volna. A II. világháború után viszonylag hamar megkezdték a telefonbeszél-

³⁵ ÁBTL 2.1. XII/5., XII/8.

getések lehallgatását, és felállítottak figyelőcsoportot is.³⁶ Mindkét információszerzési forma hatékony működésének azonban komoly személyi és technikai feltételei vannak, a kérdés az, hogy birtokában volt-e mindezeknek az államvédelem.

A telefonvonalak ellenőrzését eleinte egy – pártutasításra – a Standard gyárból érkező mérnökökre bízta, ám ekkor még csak 12 vonal figyelésére volt lehetőség. A beszélgetéseket gyorsírással rögzítették, az éjszaka folyamán pedig legéptették. A fejlesztésre 1947-ben került sor, az ekkor végrehajtott nagymértékű kábelbehúzási munkák eredményeként egy időben már több száz vonal ellenőrzése vált lehetővé,³⁷ és nem okozott gondot egyes pártvezetők hívásainak rögzítése sem.³⁸ A komolyabb problémát a szobalehallgatások műszaki hátterének biztosítása jelentette, részben ez állt Farkas Vladimír 1947. végi csehszlovákiai kiruccanásának hátterében.³⁹ Azt nem tudni, hogy az osztályvezető-helyettesnek a beszerzési csatornák kiépítésére tett erőfeszítései mennyire voltak sikeresek, de az egy évvel későbbi viszontlátogatáskor a lengyelekkel kibővített csehszlovák delegáció meggyőződhetett a hazai eredményekről a hívott szám megállapítása terén – igaz, a telefonellenőrzések a szobalehallgatásokkal egyetemben csak a fővárosra koncentráltak.⁴⁰ A zárt helyiségek professzionális bepoloskázásának rutinjára (például parkettarecsegés vagy az utcáról beszűrődő zajok kiszűrése) nincsenek adataink, arra viszont igen, hogy e tevékenység jelentősége idővel növekedett. 1955 közepén Piros László belügyminiszter az 1953 nyarától újra BM-alárendeltségben működő államvédelmi szervek helyiség-, illetve telefonlehallgatásait az osztályharc „éles fegyvereként” aposztrofálta. A rejtett telepítést kizárólag megbízható párt- és DISZ-tagok végezheték, akik a lebukások elkerülése végett egyenruhát nem hordhattak, egy részük pedig titkos állományba került. A szobalehallgatások műszaki feladatait és a telefonközpontokban a vonalakra való rákapcsolódást ügynökökre bízta, akiket hazafias alapon szerveztek be.⁴¹

A személykövetések esetében sem ártott a jó kapcsolat kialakítás a házfelügyelőkkel, házmegbízottakkal vagy a célszemélyek mellé beépített besúgókkal, az államvédelmiseknek pedig tisztában kellett lenniük a figyelőszakma fortélyaiival, ami 1947-ben a következőket jelentette: „A figyelést egy személy soha ne végezze. Kivételt képez egy meghatározott helyiség belső megfigyelése, ahol két személy esetleg feltűnést kelthet, de itt is ajánlatos, hogy egy nyomozó a helyiségen kívül tartózkodjon, ha a személyt huzamosabb ideig kell megfigyelni és az egész nap lakásától lakásáig tart, három-négy nyomozónak kell végezni. Huzamos lefigyeléseknél ajánlatos, sőt szükséges, hogy a nyomozók technikai segítségekkel éljenek és naponként, de ha szükséges, rövidebb időközönként ruhát,

³⁶ ÁBTL 4.1. A-1363/4. 16., 22–26.

³⁷ ÁBTL 4.1. A-1363/4. 26.

³⁸ Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár [a továbbiakban: PIL] 274. f. 9. cs. 47. ó. e. Száberszki József jelentése, 1947. augusztus 25. Lásd még az 1947. augusztus 31-én lejegyzett telefonbeszélgetéseket: PIL 274. f. 9. cs. 51. ó. e.

³⁹ PIL 274. f. 11. cs. 10. ó. e. Farkas Vladimír jelentése a technikai eszközök beszerzése céljából tett csehszlovákiai utazásáról, 1947. december 8.

⁴⁰ MOL 276. f. 67. cs. 124. ó. e. Jelentés a lengyel és cseh államvédelmi szervek technikai osztályvezetőinek látogatásáról és a tárgyalásokról, 1948. október 24.

⁴¹ ÁBTL 1.5. A belügyminiszter 23. számú parancs, 1955. július 30.

sőt ha kell, egyenruhát cseréljenek. A lefigyelendő személy nyomon követése napokon keresztül próbára teszi ügyességét és türelmét a nyomozónak. A lefigyelendő személy nem mindig forgalmas útvonalon jár, sőt az a személy, akinek oka van hinni, hogy követik, vagyis megfigyelik, lehetőleg a gyér forgalmú útvonalat keresi már azért is, hogy könnyebben áttekinthesse a terepet, nem-e követi őt valaki. A gyér forgalmú útvonalon legjobb ugyanazon a járdán menni és nagyobb távolságból követni a személyt, de soha ne mereven figyeljük, mert vannak egyének, akik megérik azt, ha valaki kitartóan és állandóan figyeli őt és vissza-visszanéz. Mindig úgy menjünk a személy után, hogy ha az visszatekint, ne láthassa az egész arcunkat. Ha az illető hátranéz, nem kell ugrálni és fedezéket keresni, hanem nyugodtan tegyünk még néhány lépést előre, és ha van kirkat, akkor álljunk meg azelőtt vagy tartsunk kezünkben újságot, amelyet ilyenkor előveszünk és elkezdünk olvasni. Semmi esetre se igyekezzünk pánikszerűen menekülni, mert ezáltal tesszük magunkat gyanússá. A nyomozók legtöbbször útkereszteződéseknél és fordulóknál kerülnek nehéz helyzetbe, ilyen esetben legjobb kimenni az út közepére, mert így előbb látni be az utcába és elkerülhető, hogy az utcasarkon hirtelen visszaforduló személybe beleütközzünk. A járművel való figyelés nem kis feladat, mert itt először is jó kocsira, ügyes vezetőre van szükség. Hosszabb figyelésnél és követésnél ügyelni kell arra, hogy a kocsit úgy helyezzük el, hogy az minél kevesebb feltűnéssel járjon, ezenkívül szükséges a járművek, vagy ha az nem lehetséges, a rendszámok gyakori cserélése. Jól bevált a külföldi rendőrségen az, hogy középkorú nyomozókat képeztek ki gépkocsivezetőknek, ami igen helyes, mert autós követésnél a gépkocsivezető többet tud dolgozni, mint a nyomozó, aki a kocsiban ül.”⁴²

Persze hiába fogadták meg az autós figyelésre vonatkozó tanácsokat, ha jó ideig a szükséges gépkocsik minimuma sem állt rendelkezésükre. A járműhiány a vidéki szerveknél ráadásul hatványozottabban jelentkezett, sőt a konspirációt tovább nehezítette, hogy a kisebb településeken mindenki ismert mindenkit. A gyakori lebukások indokolták, hogy 1953-ban a megyei figyelőket titkos állományba helyezték, tehát ők is civilben, fedőokmányokkal dolgozhattak.⁴³ A titkos követések fő célcsoportjai a nyugati követségek, a kapitalista országokból érkező személyek és természetesen az ellenséges tevékenységgel gyanúsított magyar állampolgárok voltak. Az akciók egyre többször jártak a megfigyeltek mozgásának képi dokumentálásával, ám a használt technika kezdetlegességeit elég jól mutatja, hogy a fotográfiai sokszor elmosódottak lettek, ezért pont elsődleges céljukra, az azonosításra (bizonyításra) alkalmatlanná váltak. Csak 1955-re rendelkeztek az akkor csúcstechnikának számító Airflex filmfelvevővel és állítható gyújtótávolságú objektívekkel, ezek azonban nem feleltették a komoly fejlesztési hiányosságokat. Az átalakított, kereskedelmi forgalomban kapható fotóberendezések zajosak és nagyméretűek voltak, azok álcázott elhelyezését (tárgyakba építését) pedig nem tudták megoldani. Sürgető feladat volt tehát a rejtett technika tökéletesítése, az eszközök „miniatürizálása”, amiben számítottak a hazai kutatásokra és a kommunista táboron belüli

⁴² ÁBTL 2.1. XI/1. Jegyzőkönyv az operatív csoportvezetők értekezletéről, 1947. április 11–12.

⁴³ ÁBTL 4.2. Az Államvédelmi Hatóság vezetőjének 015. sz. parancsa, 1953. március 24.

társszervek szakmai segítségére.⁴⁴ A zárt helyiségekben (lakás, vendéglő) eltöltött pillanatok megragadása ugyanakkor nem csupán technikai kérdés volt. Ahhoz, hogy az intim vagy direkt szexuális helyzeteket lencsevégre kapják, nemegyszer meg kellett teremteni az erkölcsileg kompromittáló szituációt. Ilyenkor jöttek jól az államvédelmi kapcsolattartásra (is) kész hölgyek, akik nagy eséllyel fonhattak hálójukba diplomatákat, külföldi üzletembereket.

* * *

Az 1945 és 1956 közötti politikai rendőrségről a társadalomban kialakult képet jelentősen befolyásolta a szervezet markáns jellegzetessége, az, hogy mint tükörs rendőrség igen látványos volt. Létének vizuálisan érzékelhető jelei, bizonyítékai aztán képi és nyelvi toposzok formájában rögzültek a közgondolkodásban, a közbeszédben. Az erőszak demonstratív formái mellett hírhedségét a fizikai kényszeralkalmazás széleskörűen elterjedt gyakorlata teremtette meg, amely a vizsgálatban (beismertetés, koncepcióigazolás) és a büntetés végrehajtásban (fegyelmezés) érhető tetten. A közvetlen testi és lelki bántalmazáshoz képest a rejtett felügyelet (lehallgatás, megfigyelés) csak jóval korlátozottabban érvényesülhetett, mivel az államvédelem – főleg a korszak kezdeti éveiben – nem volt képes magát függetleníteni számos strukturális problémától (általános eszköz-, szakemberhiány), ugyanakkor hatékonyságát e területen feltételezte a társadalom egy részének kollaborációja is.

⁴⁴ Jelentés az operatív eszközök felhasználásáról, fejlesztéséről az államvédelmi operatív munkában, 1956. január 31. = *A Belügyminisztérium Kollégiumának ülései, 1953–1956*, III. Az 1956. január 18. és 1956. október 15. közötti ülések, szerk. Gyarmati György – S. Varga Katalin, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Budapest, 2006, 195–202.